

УДК: 911.63
DOI: 10.35254/bsu/2023.65.80

Токтосунова З.
К. Карасаев атындагы
Бишкек мамлекеттик университети

КЫРГЫЗСТАНДЫН ЭКСПОРТ ПОТЕНЦИАЛЫ

Аннотация: Макалада Кыргызстандын экспорттук потенциалы талкууланат. Айыл чарбасы өлкөнүн экономикасында чоң роль ойнойт. Кыргыз Республикасынын экономикасынын негизги милдеттеринин бири – экономиканын бардык тармактарын модернизациялоо, жогорку технологиялуу экспорттук өндүрүштөрдү өнүктүрүү, стратегиялык секторлордун комплексин түзүү аркылуу күчтүү, диверсификацияланган экспорттук секторду түзүү. тышкы рынокто атаандаштыкка жөндөмдүү экономиканын. Дүйнөлүк экономикада глобалдашуу процесстеринин күчөшүнүн жана бизнести трансулутташтыруунун масштабын кеңейтүүнүн шартында улуттук экономикалардын натыйжалуу иштешин камсыз кылуу үчүн экспорттук потенциалдын динамикасынын зарылдыгы өзгөчө мааниге ээ. Бул өлкөнүн экономикасынын өсүшүн стимулдаштыруунун жана анын улуттук кирешесин көбөйтүүнүн, жаңы жумуш орундарын түзүүнүн жана мамлекеттик бюджеттин кирешелерин көбөйтүүнүн каражаты катары тышкы экономикалык байланыштардын эбегейсиз ролуна байланыштуу. Өлкөнүн экспортунда айыл чарбасы чоң роль ойнойт.

Түйүндүү сөздөр: айыл чарбасы, продукция, айыл чарба продукциясын сатуу, өндүрүш факторлору, продукцияны экспорттоо.

Токтосунова З.
БГУ им. К. Карасаева

ЭКСПОРТНЫЙ ПОТЕНЦИАЛ КЫРГЫЗСТАНА

Аннотация: В статье рассматривается экспортный потенциал Кыргызстана. Внешнеторговая торговля Кыргызстана за последние несколько лет сказалась на снижении экспорта продукции. Внешнеторговая деятельность Кыргызстана сыграла важную роль в экономике республики. Кыргызстан не входит в такие страны, которые успешно развивают вывоз сельскохозяйственной продукции в большом количестве в другие страны участников ЕАЭС. Несмотря на то, что у многих сформировалось не приятное впечатление, то что наша страна считается экспортером множества разновидностей экологично чистейшей аграрной продукта. Можно сделать вывод, что в общем, внешнеторговая политика, которую проводит Правительство, в целом является внешнеторговой политикой. Кыргызская республика за годы своей независимости успешно справилась с задачей интеграции республики в мировую экономику.

Ключевые слова: сельское хозяйство, продукция, реализация сельхозпродукции, факторы производства, экспорт и импорт продукции.

Toktosunova Z.
BSU named after K. Karasaev

EXPORT POTENTIAL OF KYRGYZSTAN

Abstract: The article discusses the export potential of Kyrgyzstan. One of the main tasks of the economy of the Kyrgyz Republic is the modernization of all sectors of the economy, the development of high-tech export industries, the creation of a strong, diversified export sector through the creation of a complex of strategic sectors. competitive economy in the foreign market. This is due to the enormous role of foreign economic relations as a means of stimulating the growth of the country's economy and increasing its national income, creating new jobs and increasing the revenues of the state budget. Agriculture plays an important role in the country's exports.

Keywords: sales of agricultural products, factors of production, export of products.

Кыргызстандын тышкы соодасы акыркы бир нече жылда продукциянын экспортунун төмөндөшүнө таасирин тийгизди. Кыргызстандын тышкы соода ишмердүүлүгү республиканын экономикасында маанилүү ролду ойноду. Соода балансынын начарлашы экспорттук чендердин төмөндөшүнө алып келет. Ата мекендик өндүрүүчүлөр ички рынокто керектөөчүлөр үчүн товарларды сатууга мүмкүнчүлүк алышты, башкача айтканда соода фирмалары ж.б. мамлекеттик ишкана жана чарба жүргүзүүчү субъект тарабынан чарбакер субъекттердин укуктарында операция жасоо укугун алуу. [1]

Айыл чарба өлкөнүн экономикасында маанилүү ролду ойнойт. Акыркы жылдары анын туруксуз өнүгүү тенденциясы байкалууда, андан тышкары тармактардын өзгөчө түрлөрү боюнча айыл чарба продукциясынын төмөндөшү байкалууда, эксперттер кызмат көрсөтүү рыногундагы көрсөткүчтөрдүн төмөндөшүнүн ордун толтурууну сунушташты. Мындан тышкары, изилдөөчүлөрдүн айтымында, экспорт иш менен камсыз кылуу жагынан чоң киреше алып келбейт.

Эксперттердин айтымында, экспорттун функционалдык түзүмү да байкалбайт. Экспортто чийки заттын багыты басымдуулук кылат. Сырьену жана сырьену экспорттоонун үлүшү - бардык импорттун 2% дан ашыгын түзөт. [2, 1-б.]

Экспорттун кыскарышы экономикалык абалды начарлатат, анткени дүң өндүрүштү төмөндөтөт. Бул буюмдарды өндүрүү менен алектенген адамдардын салыштырмалуу санынын төмөндөшү динамикасы жөнүндө сөз кылууга бардык негиздер бар, ал эми бул буюмдардын импортунун үлүшү азырынча алардын төмөндөшү жөнүндө сөз кылууга жол бербейт. Экспорттук-импорттук иштин динамикасында терс өзгөрүүлөр байкалган.

Өлкөдө өндүрүштө жана соодада экспортко багытталган багытты калыптандырууда чет өлкөлөрдүн тажрыйбасы жана аларды Кыргызстанда пайдаланууга чыгармачылык мамиле чоң роль ойноду. Ошол эле учурда жапон тажрыйбасы экспорттук потенциалды өнүктүрүүдө өзгөчө көңүл бурууга татыктуу. КМШ өлкөлөрү жана алыскы чет өлкөлөр менен экспорттун жана импорттун өсүшү мамлекеттин либералдуу тышкы экономикалык саясатынын натыйжасы болуп саналат. [4,5].

Белгилей кетсек, Кыргызстандын тышкы экономикалык ишмердүүлүгү, анын ичинде экспортко товар жеткирүү акыркы жылдары туруктуу позицияны көрсөтүүдө. Биздин олкодон дүйнөнүн 9 өлкөсүнө продукция экспорттойт. Позитивдүү инвестициялык саясат, ошондой эле экономиканын түзүмүн модернизациялоо экономикалык жана социалдык өнүгүү темпинин өсүшүн андан ары тездетүүгө мүмкүндүк берет, бирок товарлардын жана кызмат көрсөтүүлөрдүн экспорту кыйла көбөйгөн шартта гана. Алсак, тышкы сооданын өсүшүнө бир катар салттуу соода өнөктөш – мамлекеттерде ар кандай тоскоолдуктар, бажылык тарифтик жана тарифтик эмес чектөөлөр тоскоол болууда. КР КМШ жана ЕАЭБ мамлекеттери, шанхай кызматташтык уюму (ШКУ) мүчө өлкөлөрү менен эң активдүү интеграциялык кызматташтыкты ишке ашырат. Кыргыз Республикасы көз карандысыздык жылдарында дүйнөнүн ар кайсы өлкөлөрү менен ийгиликтүү кызматташуу менен республиканы дүйнөлүк экономикага интеграциялоо милдетин ийгиликтүү аткара алды. [6,7]

Кыргызстандын айыл чарбасында ушул мезгилде фермердик чарбалардын саны басымдуулук кылат, бирок ошол эле учурда өлкөнүн айыл чарба комплексинде чарбакер субъекттердин көп түрдүүлүгү, анын ичинде Кыргыз Республикасында колдонулуп жаткан ченемдик-укуктук талаанын алкагында чарбалык ишти жүзөгө ашыруучу өткөн пландык экономикалык концепциянын (шаардык, дача жалпы чарбалары) өкүлдөрү да иштеп жатат. 2022-жылы Кыргызстандын агрардык чарбасында 326,7 миң болгон. чарбакер субъекттердин, анын ичинде 135 шаардык чарбалардын (бул үрөнчүлүк, асыл тукум чарбалар, тажрыйбалык станциялар ж.б.), 4211 социалдык чарбалардын, 3454 Айыл чарба кооперативдеринин жана 321,8 миң фермердик чарбалардын жана 726,6 миң фермерлердин жеке кошумча чарбаларынын [7].

Айыл чарбасынын учурдагы абалы учурдагы рыноктун талаптарына жооп бербейт. Агрардык тармак натыйжасыз жана рентабелдүү эмес бойдон калууда, көптөгөн чечилбеген көйгөйлөрү бар. Мал чарбасынын өндүрүмдүүлүгү жана айыл чарба өсүмдүктөрүнүн түшүмдүүлүгү өтө төмөн бойдон калууда. Техниканын жетишсиздиги жана эскириши, үрөнчүлүктүн жоктугу, ирригациялык системанын каралбай калышы жана Кыргызстандын агрардык секторунун башка көйгөйлөрү чечилбеген бойдон калууда.

Тез арада чечүүнү талап кылган агроөнөр жай комплексинин негизги көйгөйлөрүн карап көрөлү:

- Чакан өндүрүш. Майда жер участкаруна ээ болгон 400 минден ашык майда фермердик (дыйкан) чарбалар бар. Бул бытырандылык күчтүү өндүрүштүк потенциалды топтоого жол бербейт.

- Мамлекет тарабынан колдоонун, жерди сугарууга, өсүмдүктөрдү коргоого, ветеринарияга, кыртыштын асылдуулугун сактоого жана жогорулатууга мамлекеттик субсидиялардын жетишсиздиги байкалууда.

- Айыл чарба техникалары жетишсиз.

- Өсүмдүктөрдү коргоо каражаттарына, минералдык жана органикалык жер семирткичтерге муктаждык бар.

- Продукцияны сатууда чоң кыйынчылыктар. Негизинен фермерлердин кызыкчылыктарын

басмырлоонун эсебинен олуттуу киреше алып жаткан айыл чарба өндүрүүчүлөрү менен сатып өткөрүү рынокторунун ортосунда көп сандаган ортомчулук уюмдардын болушу.

- Тастыктоо. Эл аралык стандарттарга ылайык келген продукцияны сертификациялоо системасынын өнүкпөгөндүгү Айыл чарба продукциясын экспорттоо жана кайра иштетүүнү өнүктүрүү үчүн олуттуу тоскоолдук болууда.

- Кыргыштын асылдуулугун төмөндөтүү, жер жана суу ресурстарын натыйжасыз пайдалануу;

- Суу ресурстарынын жетишсиздиги. Жерди сугарууда суунун коромжусу жыл сайын дээрлик 30% түзөт.

- Кыргызстандын ЕАЭБге интеграциясы жана рыноктук глобалдашуунун таасири.

Импорттук жеткирүүлөрдүн экспортко караганда мындай ашып кетүүсүнүн бар экендигин Кыргыз Республикасына иштеп жаткан ишканалар үчүн көп сандагы курулуш, технологиялык жабдууларды жана машиналарды, комплектөөчү материалдарды, сырьену, жол жана тоо-кен техникаларын ж. б. ташып келүү менен түшүндүрүүгө болот. Албетте, Кыргызстан айыл чарба продукциясын ЕАЭБдин башка өлкөлөрүнө көп санда ташып чыгууну ийгиликтүү өнүктүргөн өлкөлөрдүн катарына кирбейт. Көптөрдүн арасында жагымдуу таасир болбогондугуна карабастан, биздин өлкө экологиялык жактан таза агрардык продуктунун көптөгөн сортторун экспорттоочу болуп эсептелет, бирок чындыгында мамлекет өз калкын камсыз кылууга абсолюттук деңгээлде кепилдик бере албайт, экспорттоонун максаты ашыкча болушу керек, бирок ал жок.

Тышкы соода эл аралык экономикалык интеграция соодада маанилүү ролду ойнойт. Бул чектөөлөрдү жеңүүгө жардам берет жана улуттук рынокторду түзүү, массалык маалымат каражаттарын уюштуруу өндүрүш жана жабдууларды жүктөө даражасы. Ал ошондой эле жаңы жабдууларды жана технологияларды тейлөөнүн натыйжалуулугун жогорулатат, экономикалык өсүш темпин жакшыртат жана жаратылыш ресурстарын сарамжалдуу пайдаланууга өбөлгө түзөт жана жумушчу күчү.

Жогорудагы тыянактардан биз төмөнкүлөрдү чыгарабыз саясий сунуштар. Биринчиден, Кыргызстан ири экономикалар менен соодасын көбөйтүү чаралар кабыл алышы керек. Экинчиден, экономикалык максаттар артыкчылыктуу болуп, саясий талаш-тартыштардан жапа чекпеши керек. Үчүнчүдөн, Тажикстан, Кытай, Өзбекстан сыяктуу өлкөлөр менен соода келишимдерин карап чыгуу керек анткени алар дагы деле болсо ишке ашырылбаган соода потенциалына ээ жана транспорттук чыгымдар аз. [8]

Кыргызстан жаңы өнөр жай саясаты менен экономикалык өнүгүүнүн кийинки этабы жөнүндө ойлонушу керек. Экономикалык өнүгүүнүн азыркы этабында Кыргызстандын өкмөтү салттуу артыкчылыктуу секторлорду кармануунун ордуна кошумча наркы бар тармактарды өнүктүрүүнү ойлонушу керек эле.

Кыргыз Республикасынын экономикасынын негизги милдеттеринин бири экономиканын

бардык тармактарын модернизациялоо, илимди көп талап кылган экспорттук өндүрүштөрдү өнүктүрүү, экономиканын тышкы рыногунда атаандаштыкка жөндөмдүү стратегиялык секторлорунун комплексин түзүү жолу менен күчтүү, диверсификацияланган экспорттук секторду түзүү болуп саналат. Бул тышкы экономикалык мамилелердин өлкөнүн экономикалык өсүшүн стимулдаштыруу жана анын улуттук кирешесин көбөйтүү, жаңы жумуш орундарын түзүү жана мамлекеттик бюджеттин түшүүсүн өстүрүү каражаты катары зор ролу менен шартталган.

Адабияттар

1. Аширбекова И.А. тышкы соодада БС жана ЕАЭБ мүчөлүгүнүн Кыргызстан үчүн артыкчылыктары жана тобокелдиктери //Реформа. - - 2021. - Атайын чыгаруу. -44-49-бб
2. КР тышкы соодасы 2009-2013 // Кыргыз Республикасынын Улуттук статистика комитети .- Б. 2014
3. Утирова Б.А. глобалдашуу шартында КРнын Тышкы экономикалык ишмердүүлүгү. Экономикалык илимдердин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн диссертациянын авторефераты. - Б. 2014.-24с.
4. Базар экономикасы: англис менен. / Д.Сакс. Лондон: аба күчтөрү МРМ, 1994. – 331 б.
5. Токтосунова З.К. Кыргызстандын ЕАЭБ өлкөлөрү менен айыл чарба продукциясын сатуунун өсүшүн камсыздоонун экономикалык шарттары/ З. К. Токтосунова. - Бишкек: К. И. Скрябин атындагы КУАУ, №2 (56). -2021 Б. 661-666.
- 6.Кыргыз Республикасынын Улуттук статистика комитети [Электрондук ресурс] (кирген күнү:12.03.2023)
7. Кыргызстан сандар менен. - Бишкек, 2022.
- 8.Евразия экономикалык комиссиясынын расмий сайты. [Электрондук ресурс]. URL:<http://www.eurasiancommission.org>.